

Zastupljenost slavonskoga dijalekta u bećarcima

Vinković, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:859877>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Jednopredmetni diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti, nastavnički smjer

Ana Vinković

Zastupljenost slavonskoga dijalekta u bećarcima

Diplomski rad

doc. dr. sc. Silvija Ćurak
Osijek, 2022.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Jednopedmetni diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti, nastavnički smjer

Ana Vinković

Zastupljenost slavonskoga dijalekta u bećarcima

Diplomski rad

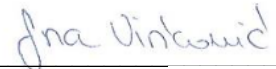
Znanstveno područje: Humanističke znanosti, znanstveno polje: filologija, znanstvena
grana: kroatistika
doc. dr. sc. Silvija Ćurak
Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 15. rujna 2022.

Ana Vinković, 0122225707

Posveta

Diplomski rad posvećujem svojoj obitelji. Roditeljima, koju su uvijek davali vjetar u leđa, koji su bili tu da pohvale, ali i da daju kritiku, kada je ona bila potrebna. Braći Josipu i Stjepanu te sestri Maji, koji su bili stalna podrška, ma koliko daleko bili. Maloj Baki, koja je u jednakoj mjeri bila stalna potpora. Za njih gore, koji su, sigurna sam, svakodnevno pazili na mene.

I u konačnici, ovo je za Nju. Za Nju koja je ljubav prema narodnoj baštini prenijela na mene.

Za Nju, moju Veliku Baku.

Sažetak

Bećarac je vokalno-instrumentalni napjev u formi deseteračkoga dvostiha. Usmenoknjiževni je žanr i dio je folklorne baštine. Pjesma je oduvijek bila sastavnicom svakodnevnoga života. Uz pjesmu se radilo, divanilo, slavilo i tugovalo. Iz bećaraca možemo puno saznati o kulturi i načinu življenja pojedinca i zajednice koja ga pjeva. Bećarac se pjeva na području čitave Slavonije, Baranje i Srijema. Samim time, nalazi su prostoru slavonskoga dijalekta. Slavonski je dijalekt organski idiom podređen štokavskome narječju. Riječ je o staroštokavskim govorima koji se govore na području Slavonije i hrvatskoga dijela Baranje. Slavonski se dijalekt dijeli na posavski, podravski i podunavski dijalekt. Osobitosti slavonskoga dijalekta u odnosu na druge dijalekte vidljive su na fonološkoj razini, morfološkoj razini, na razini naglaska, tvorbe riječi i leksikologiji.

Ključne riječi: bećarac, slavonski dijalekt, posavski poddijalekt

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Bećarac kao usmenoknjiževni žanr	5
3. Slavonski dijalekt	7
4. Povijesni i etnografski pregled Garčina i okolice	10
5. Zastupljenost slavonskoga dijalekta u bećarcima	12
5.1. Fonološka razina	13
5.2. Naglasak	17
5.3. Morfološka razina	19
5.3.1 Glagoli	19
5.3.2 Imenice	21
5.3.3 Pridjevi	23
5.4. Tvorba riječi	24
5.5. Leksička razina	25
6. Zaključak	29
7. Literatura	30

1. Uvod

Ovim radom analizira se zastupljenost slavanskoga dijalekta u bećarcima. U prvom poglavlju rada iznesena je definicija bećarca kao usmenoknjiževnoga žanra, navedene su njegove osobitosti i opće postavke. U drugom poglavlju rada definiran je slavonski dijalekt. Naglasak je stavljen na njegove osobitosti u odnosu na druge dijalekte i standardni jezik. Područje proučavanja ovoga rada središnja je slavonska Posavina, točnije Garčin i njegova okolica, posavski poddijalekt. Samim time u idućem poglavlju rada naveden je povijesni i etnografski pregled Garčina i okolice. Središte je rada poglavlje o zastupljenosti slavanskoga dijalekta u bećarcima. Neizostavno je spomenuti, u sklopu toga poglavlja, i pojam Šokadije i šokaštva kao sastavnoga dijela identiteta ljudi ovoga prostora. Jezik bećaraca identitetom je Šokca: *Šokica sam, govor me izdaje, po govoru svak me pripoznaje*. Bećarci, koji su predmetom istraživanja, iz vlastitoga su korpusa. Riječ je rukopisnoj zbirci Katice Vinković. Bećarci su podijeljeni na pet razina proučavanja, a to su fonološka razina, razina naglaska, morfološka razina, razina tvorbe riječi te razina leksikologije. Morfološka razina podijeljena je na glagole, imenice i pridjeve. Posljednje poglavlje rada je zaključak u kojem će se reći do čega je analiza zastupljenosti slavanskoga dijalekta u bećarcima dovela.

2. Bećarac kao usmenoknjiževni žanr

Bećarac je vokalno-instrumentalni napjev s područja Slavonije, Baranje i Srijema. Iz same definicije bećarca proizlazi da je on i glazbena, ali i pjesnička forma. Žanrom je lirske usmene narodne književnosti. Tradicionalnoga je karaktera te baština, koja se nasljeđuje i uči usmenom predajom. Bogatstvo je usmenoga narodnog stvaralaštva, a „odlikuju se duhovitošću, jezičnom ljepotom, simbolikom, (...) vjerno odražava život sela slavonske Posavine i društvenih prilika (...)“ (Toldi, 1985: 10).

U literaturi često pronalazimo i druge nazive za bećarce, kao što su *pismice* ili *deseterački dvostisi*. Iako je u današnje vrijeme prva asocijacija na Slavoniju bećarac, kao jedan od najpopularnijih tradicijskih folklornih napjeva, u starijim izvorima ne pronalazi svoje mjesto. Bećarac možemo pratiti tek unazad nekih sedamdeset do osamdeset godina, a do tada nije bio predmetom interesa znanstvenika. Bećarac je nastao u drugoj polovici 19. stoljeća, a svoj procvat doživljava 1878. i 1914. godine. 1779. godine Matija Antun Reljković u *Satiru iliti divjem čoviku* spominje bećarac, dok se prvi put pojavljuje se u zbirci s početka 1950-ih (Ceribašić, 1994: 154).

Naziv bećarac dolazi od turske riječi *bekjar*, koja označava mlađega muškarca, koji voli tjelesne užitke. Bećar može biti oženjen ili neoženjen, a njegov *bećarluk* vanjskim je pokazateljem. Jednako tako, postoji naziv i za žensku osobu sličnih ili jednakih osobina, a to je bećaruša. Ceribašić (1994: 153–154) prvotne bećare definira kao „polusvijet zločinaca, pijanica, bludnika“, a kasnije su bećari „ženskari, švaleri, sitni kradljivci, zavodnici“. Bećar je tako suprotnost mirnoj sredini.

Minimalistički je i intermedijalni lirski usmenoknjiževni žanr te je najkraćim takvim oblikom (Užarević, 2012: 149–150). Rimovani je to „deseterački dvostih s trohejskom inercijom i cenzurom iza četvrtog sloga“ (isti, 144). Užarević (2012: 154) dalje navodi kako je rima u bećarcima polifunkcionalna i da su različite njezine kombinacije. Tako imamo paralelnu (aabb), unakrsnu (abab), obgrljenu (abba), daleku, početnu, unutarnju. Kolenić (2007: 196) bećarac definira kao „pjesmu s napjevom vedroga, razuzdanog sadržaja ispjevanu u destercu ili u kombinaciji s osmercem“. Način na koji se realizira pjesma različit je te ovisi o pojedincu koji ga izvodi, a normativni predložak je jednak (Ceribašić, 1994: 147). Kratak je i jednostavan, ali vrlo sadržajan i originalan.

Pjesma je uvijek bila sastavnicom svakodnevnoga života pa samim time i folklorna baština. Bećarac je „društveno nesputano sredstvo komunikacije“ među ljudima, dio je neritualnog aspekta kulture društva (isti, 152–163). Bećarac se izvodio u rasterećenim trenutcima zajednice, iz čijeg

obrasca su iščitljive kulturne vrijednosti. Ključnim je simbolom „tradicijske slavonske glazbene prakse, simbol vrednote i simbol identiteta ljudske skupine koja ga izvodi“ (Ceribašić navedeno prema Ferić, 2013: 86–87). U bećarcima iznose se „stavovi i mišljenja, opisuju se događaji, ljudski karakteri, toponimi i geografska područja, vjerski i domoljubni osjećaji“ (Grgurovac, 2005: 7).

Posebna se važnost davala mjestu iz kojega se dolazi. Naziv mjesta u bećarcima mijenjao se, ovisno o kojem se pjeva. Selo je središte i glavno ishodište folklor:

*Oj, Garčinu selo najmilije,
najljepše si selo Slavonije.*

*Pitaju me odakle si seko,
iz Garčina to nije daleko.*

Tematski su raznoliki, ali tema koja nikako ne pronalazi svoje mjesto u bećarcima je religiozna. Veseloga je i vedroga karaktera, često prožet alegorijama i metaforama. Tematika oko koje se bećarac kreće ujedno su i događaji na kojima se ostvaruje, a to su „prela, divani, čijala, blagdansko okupljanje seoske mladeži, čuvanje stada, mirno i sigurno obavljanje ratarskih poslova (oranje, sjetva, žetva, sabiranje plodova), kupnja dukata, priskrblijvanje zemlje, volova i konja, gradnja prostranih kuća s velikim dvorištima, kućarima (kiljerima), šljivicima, spokojan život na stanovima, izradba bogate nošnje, gizdanje i cifranje, raspojasan život (...)“ (Užarević, 2009: 114).

Od 2006. godine bećarac nalazi se na listi zaštićenih nematerijalnih dobara Republike Hrvatske. 2007. godine Ministarstvo kulture Republike Hrvatske proglasilo je bećarac kulturnim dobrom (Užarević, 2012: 143). Ferić naglašava kako je bilo pokušaja prevođenja bećarca na engleski jezik, ali time se gubi duh jezika te bećarac više nije deseterac. Krajem 2011. uvršten je na UNESCO-vu listu svjetske nematerijalne baštine (Ferić, 2013: 87).

3. Slavonski dijalekt

Hrvatski se jezik dijeli na narječja. Narječja su dobila naziv s obzirom na upitno-odnosnu zamjenicu *što*, odnosno *kaj* i *ča*, a to su štokavsko, kajkavsko i čakavsko. Tip je to „govornoga jezika, koji se ostvaruje na većem zemljopisnom području u okviru hrvatske etničke zajednice, a sastoji se od dijalekata kao jedinice nižeg ranga“ (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 41). Nadalje, dijalekti se dijele na skupine govora, a skupine govora na mjesne govore. Skupine su govora govorni jezici, koji se sastoje od mjesnih, odnosno seoskih govora, a mjesni govor je govorom jednoga sela (isti: 42). Hrvatski dijalektolog Josip Lisac dijeli štokavsko narječje na

„slavonski dijalekt – nenovoštokavski arhaični šćavski dijalekt, zapadni dijalekt – novoštokavski ikavski dijalekt, istočnobosanski dijalekt – nenovoštokavski šćavski dijalekt, istočnohercegovački-krajiški dijalekt – novoštokavski (i)jekavski dijalekt, zetsko-južnosandžački dijalekt - nenovoštokavski ijekavski dijalekt, šumadijsko-vojvođanski dijalekt – novoštokavski ekavski dijalekt, kosovsko-resavski dijalekt – nenovoštokavski ekavski dijalekt“ (Berbić Kolar i sur., 2018: 190).

Slavonski je dijalekt naziv za hrvatske staroštokavske govore u Slavoniji i Baranji, koji se po nekim osobinama razlikuju od ostalih štokavskih govora (Kolenić, 1997: 101). „Organski je idiom hrvatskoga jezika koji po svim obilježjima pripada staroštokavskim govorima hrvatskoga jezika“ (Berbić Kolar i sur., 2018: 189). Govori slavonskoga dijalekta još se „od srednjovjekovnoga razdoblja nalaze na krajnjem sjeveroistoku hrvatskoga jezika, to jest nalaze se na sjeverozapadu štokavskoga narječja srednjojužnoslavenskoga dijasistema“ (Lisac, 2003: 7). Kada govorimo o točnijem prostornom smještaju, riječ je govorima s područja slavonske Posavine, slavonske Podravine te hrvatskoga dijela Baranje. Riječ o prostorima tzv. himničkih rijeka, Drave, Save i Dunava. S obzirom na navedeno, jasno je da se slavonski dijalekt ne govori u cijeloj Slavoniji. Proteže se „u južnom i sjevernom dijelu Slavonije, u središnjem istočnom dijelu oko Našica, Đakova, Vinkovaca te u središnjem zapadnom dijelu oko Požege“ (Kolenić, 1997: 102).

Slika 1 – karta slavonskoga dijalekta (Sekereš, 1967, navedeno prema Lisac, 2003: 8)

Često su u narodu slavonski govori poznatiji kao šokački govori kojima govore Šokci. U dijalektologiji pronalazimo još nekoliko naziva, koji se u jednakoj mjeri odnose na slavonski dijalekt, a to su „staroštokavski šćakavski, nenovoštokavski arhaični šćavski dijalekt“ (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 7). Slavonski se dijalekt dijeli na posavski, podravski i podunavski poddijalekt. U južnom dijelu, odnosno u posavskom poddijalektu, riječ je o ikavsko i ikavsko-jekavskim govorima, u sjevernom ili podravskom poddijalektu ekavski je govor, a u baranjskom ili podunavskom dijelu riječ je o ikavsko-ekavskom govoru (isti: 19). Područje proučavanja ovoga rada središnja je slavonska Posavina (ikavsko-jekavski govor).

Osnovna je osobina slavonskoga dijalekta da nema ijekavski odraz jata te s obzirom na to govori slavonskoga dijalekta mogu biti: ikavski, ikavskojekavski, ekavski, ikavskoekavski te s „nezamijenjenim“ jatom (Kolenić, 1997: 103). Ikavski se govori javljaju u zapadnoj i istočnoj slavonskoj Posavini i ulaze duboko u unutrašnjost Slavonije, ikavskojekavski govori nalaze se u slavonskoj Posavini između ikavskih govora, ekavski su govori slavonskoga dijalekta u slavonskoj

Podravini te u nekim mjestima južno i jugozapadno od Vinkovaca, a ikavskoekavski su govori zabilježeni u dva mjesta zapadno od Vinkovaca te u više mjesta u Baranji (isti, 104–106).

Dijalekt je to koji je specifičan po svojim fonološkim, morfološkim, sintaktičkim i leksičkim osobinama, kao i po naglasnome sustavu.

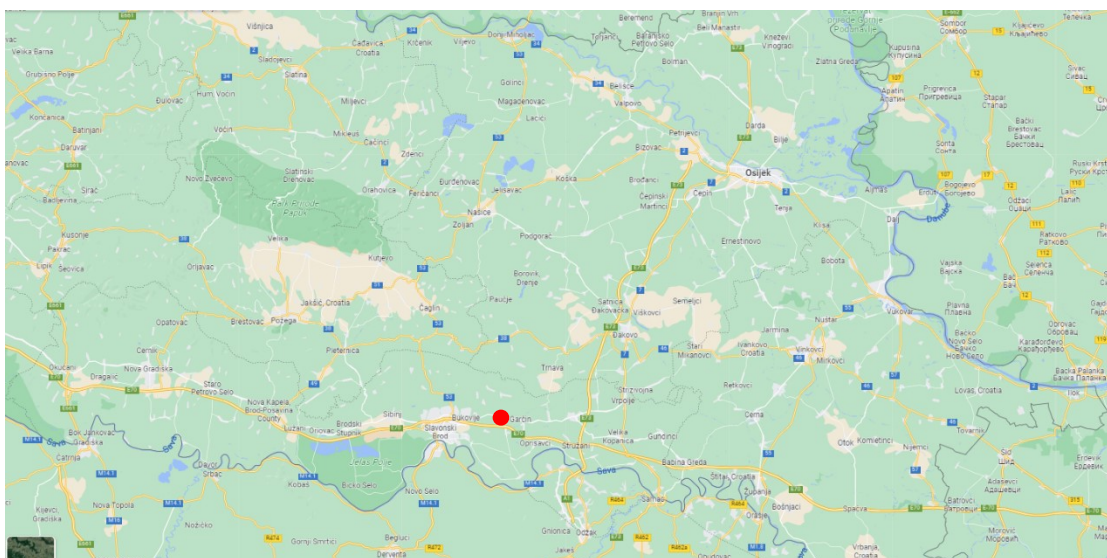
Još uvijek dobro čuva „staroštokavska jezična obilježja, a to su: akut, nepomaknuti brzi naglasak, odraz jata (ikavski, ikavsko-jekavski, ekavski i ikavsko-ekavski), zatvoreno *e*, šćakavizam, nepostojanje glasa *h*, glagolski pridjev trpni na *-t*, tvorbu muških imena na *-a*, tvorbu polusloženica, mnogobrojne posebnosti u leksiku“ (Berbić Kolar i sur., 2018: 191).

„Tako se govori u slavonskoj Posavini od Banovaca i Bebrine na zapadu preko govora u okolici Slavnskoga Broda (Varoš, Sibinj, Podvinje, Tomica, Rastušje, Grabarje, Podcrkavlje, Glogovica, Dubovik, Gornja Vrba, Donja Vrba), oko Vrpolja i Đakova (Trnava, Stari Perkovci, Novi Perkovci, Andrijevc, Sredanci, Zoljani, Kupina, Divoševci, Čajkovci, Vrpolje, Strizivojna, Budrovci, Piškorevci, Satnica, Gorjani, Forkuševci, Semeljci, Mrzović, Vrbica, Gundinci, Beravci, Velika i Mala Kopanica, Sikirevci), oko Županje (Babina Greda, Rajevo Selo, Štitar, Bošnjaci, Posavski Podgajci, Gunja)“ (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 14).

On je „nenovoštokavski prema fonološkim i morfološkim obilježjima, a arhaičnim ga zovemo jer postoji još jedan nenovoštokavski i šćavski dijalekt, istočnobosanski“ (Lisac, 2003: 7).

4. Povijesni i etnografski pregled Garčina i okolice

Garčin je naselje u istočnom dijelu Brodsko-posavske županije. Ujedno je i općina, koja se sastoji od osam sela, a to su Trnjani, Zadubravlje, Klokočevik, Vrhovina, Selna, Bicko Selo i Sapci. Kao općina, Garčin broji 4 806 stanovnika, prema popisu stanovništva iz 2011.¹

Slika 2 - geografski položaj Garčina (preuzeto s Google maps)

Postoji nekoliko verzija o nastanku naziva sela Garčin. Naime, selo je početkom 19. stoljeća bilo smješteno pet kilometara sjevernije od trenutnoga položaja. Bilo je na rubu šume iz koje su izvlačili i odvozili trupce. Ondašnji stanovnici su gomile granja palili na licu mjesta, što je stvaralo velike količine gareži i čađi. Od tu dolazi naziv gar činiti, odnosno Garčin. Kroz povijest, selo je djelomično mijenjalo svoj naziv: Garcino (1630.), Garchina (1660.), Garcsin i Gergcsin (1698.), Guercino Gurchum (1708.), Garchin (1730.) i Gercsin (1769.).

Povijest Garčina seže još u neolitik, ali ipak je nešto zanimljivija te popraćena novija povijest od 13. stoljeća. Već 1244., nakon pada Bosne, bosanski biskupi grade utvrdu. Utvrda sagrađena 1244. nosi naziv Castellum Garchyn. Samim time se u zapisima po prvi put pojavljuje ime Garčin. Utvrda biva srušena 1536. od strane Turaka.

Jedna od zanimljivosti je i ta da je u brdu u blizini Garčina došlo do ukazanja Gospe oko 1760. godine. Kao i svakoga dana, šumski su radnici krenuli u sječu šume. Jedan od njih je na kori stabla graba ugledao sliku Blažene Djevice Marije. Svi su kleknuli te su se pomolili Gospi. Sliku su „skinuli“

¹<https://www.opcina-garcin.hr/o-opcini/>

sa stabla te odnijeli u Garčin tamošnjem svećeniku. Sutradan, kada su došli na posao, na istom stablu su ponovno ugledali sliku Gospe. Nakon što se to ponovilo nekoliko puta, svećenik je odlučio ostaviti sliku na drvetu. Na mjestu ukazanja Gospe u šumi, podignuta je kapelica, koja je često mjesto posjeta mnogih vjernika, posebice 15. kolovoza na blagdan Velike Gospe. To mjesto se danas zove svetište Gospe Grabovačke.

Osim bogate povijesti, selo je danas prepuno raznolikih kulturnih događanja tijekom cijele godine. Aktivno djeluje kulturno-umjetničko društvo „Vjekoslav Klaić“, koje ima za cilj promicanje narodne baštine i folklor. Sastoji se od odrasle i dječje skupine.

Neke od poznatih osoba, koje su rodom iz Garčina, su Vjekoslav Klaić (povjesničar), Antun Akšamović (đakovački biskup), Zdenko Runjić (skladatelj zabavne glazbe) te drugi.

5. Zastupljenost slavonskoga dijalekta u bećarcima

U narodu se za govore slavonskoga dijalekta upotrebljava naziv šokački govori (Mance, Babić Sesar, 2017: 404), dok se njegovi govornici nazivaju Šokcima. Upravo „u usmenoj tradiciji, odnosno kazivanju izvornih govornika slavonskoga dijalekta leži prava vrijednost ovoga dijalekta kojemu su izvorni govornici Slavonci, Šokci koji divane slavonskim dijalektom“ (Berbić Kolar, 2021: 19). Etnička je pripadnost šokaštvo. Sadrži tri regionalne komponente: bosansku, slavonsku i podunavsku (Rem, Rem, 2009: 12). Prostor se Šokadije smjestio na „nizinski dio Slavonije s osloncem na Savu“ (isti, 16). Šokadijina je tradicijska kultura izrazito bogata, a uz govor ona je identitetskom sastavnicom Šokca. Pjesma, samim time i pjevanje bećarca, živom je sastavnicom svakodnevnoga života, bilo rada ili običaja. Narodna pjesma, stvarateljem je folklornoga i kulturnoga blaga i u njoj se čuvaju leksičke osobitosti lokalnih govora slavonskoga dijalekta. Slavonski dijalekt stoga ima niz obilježja po kojima se izdvaja od ostalih dijalekata hrvatskoga jezika. On teži tome da se normira i na taj način često u dijalekt ulazi i standardni jezik radi poetičkih i pjesničkih učinaka. Na tri se razine jezik na ovom području isprepliće, a to su međusobna prožimanja pojedinih lokalnih govora, prožimanje i miješanje lokalnih govora slavonskoga dijalekta sa standardnim jezikom i utjecaj pjesničke poetike na jezik (Užarević, 2009: 132). U prvoj razini, riječ je o miješanju ikavskoga, polujekavskoga i ekavskoga govora. Prisutni su i primjeri gdje dolazi do miješanja ikavskih i ekavskih oblika:

*Sve su seke u **nedilju lepe**,
moja Milka svakog **ponediljka**.*

Ikavski odraz jata vidljiv je u bećarcima te je česta pojava:

*Dođi diko u **nedilju mladu**,
Sjedit ćemo pod dudom u ladu.*

*Men' ne treba lola ni dukata,
Ruke moje **vridnije** od zlata.*

*Imam diku, al' je u **Osiku**,
Uči škole da me bolje vole.*

Ikavsko-jekavski odraz jata:

*Džabe pisma lijepih djevojaka,
kad nijedna neće za seljaka.*

Ekavski odraz jata:

*Dukat mali, al' je puno vredan,
lolo moja ja nemam ni jedan.*

*Moja mama tanak ćilim prede,
hajd' u zdravlje do iduće srede.*

*Volim svoga volim i drugoga,
Tko bi uvek voleo istoga.*

Slavonski dijalekt ujedinjuje različite kontinuitete jata (Lisac, 2003: 9). Različiti odrazi jata nisu prisutni samo zbog pjesničkog izraza, nego su ujedno i pokazateljem međuselske komunikacije (Užarević, 2009: 133).

5.1. Fonološka razina

Nepostojanje glasa *h*, jedna od prepoznatljivih osobitosti slavonskoga dijalekta. Naime, glas *h* može se ili potpuno izgubiti ili se može zamijeniti s *v*, *j* ili *k* (Kolenić, 1997: 107). Kada se glas *h* potpuno gubi, riječ *hlače* zvučat će *lače*, *grijuh* će biti *grii* i slično. To je jednako tako vidljivo u primjerima bećarca:

*Kuvačice, dajte nama supe,
friške, ladne, mi smo jako gladne.*

*Mila majko, al' sam bećarina,
u klompama odam po drvima.*

*Oj, inočo, pukni k'o **ma'una**,
moj te dika drži za majmuna.*

*Umri dragi i ja ću umrijeti,
nek' nas janje zajedno **sarane**.*

*Dođi dragi, dođi zašto ne bi,
da sam bećar ja **bi** došla tebi.*

*Sjeo dika i zvjezdice broji,
sjetio se poljubaca **moji**.*

Nadalje, glas *h* može se zamijeniti i s nekim drugim suglasnikom, primjerice kada je glas *h* zamijenjen glasom *v*:

*Moja lola ne puši **duvana**,
cigarete k'o gospodsko dijete.*

*Pi ću vina ne treba mi voda
da mi voda po **trbuvu** oda.*

*Lako ti je **suvo** drvo sjeći,
i nemile lole se odreći.*

Glas *h* zamijenjen glasom *j*:

*Padaj kišo i operi **grije**,
brat govori što istina nije.*

*Šokac ljubi kad god se probudi,
vlajo neće ni kad se okreće.*

Te u konačnici, glas *h* zamijenjen glasom *k*:

*Volim svoga diku **siromaka**,
neg' stotinu bogati momaka.*

Stare se skupine *skj i *stj, i nove, nastale nakon gubitka poluglasa, mijenjaju u šć (Kolenić, 1997: 107). Taj proces naziva se **ščakavizam**. Kolenić (1997: 107) navodi primjere šćuca, šćeta, prišč i slično.

*Svekrva mi poslala **milošće**,
sitne pite da joj volim dite.*

Značajka slavonskoga dijalekta je i **umekšavanje glasova l i n** ispred i (Kolenić, 1997: 107). Primjerice, biljit i moljit.

*Lolo cvati nemoj uzdisati,
i ne veni bit ćemo **suđenji**.*

*Nisu više šeširi za gizdu,
Već za jaja pokriti na **gnjizdu**.*

U mnogim krajevima slavonske Posavine teži se i **izjednačavanju izgovora č i ć, dž i đ** (Kolenić, 1997: 108). Garčin je posebno poznat po tome da njegovi govornici imaju poteškoća pri raspoznavanju ovih glasova, a posebice glasova č i ć. Zato ćemo često u govoru s ljudima, koji su iz Garčina, čuti kako dolaze iz *Garćina*.

Jednako tako, prisutna je i **jotacija**, kao glasovna promjena, gdje *dje* može dati *đe*, a *tje* može dati *će*.

*Džaba pisma lijepih **đevojaka**,
kad ni jedna neće za seljaka.*

Đe je umjesto *gdje* česta pojava u govoru:

*Misliš lolo i mislio jesi,
kad te nema da ja pitam **đe** si.*

Dolazi dao **razjednačavanja nazala**, kada se zajedno nađu *m* i *n*, primjerice *tavnica*, *guvno* i *zlamenovat* (Kolenić, 1997: 107–108). Takvih primjera u bečarcima ovoga kraja nema u korpusu.

Prisutna je i **redukcija početnih otvornika** (Kolenić, 2007: 199) pa ćemo u govoru, ali i u bečarcima vrlo često čuti *naj* umjesto *onaj*, *vaj* umjesto *ovaj* i slično. Prisutni su relevantni primjeri redukcije početnih otvornika u bečarcima:

Mili su mi lolini koraci
*i **naj** pogled što na mene baci.*

Vidi mamu onoga u vesti,
***naj** će me od tebe odvesti.*

Nisam lipa to treba priznati,
*al' sam '**nako** đavo umiljati.*

*Kad zapjevam ja '**vako** malena,*
potekla bi voda iz kamena.

Nema slađe ribe od bandara,
***nit'** milije dike od bečara.*

Kod glagola na *jt* i *jd* ne dolazi do glasovne promjene, primjerice *dojdem*, *najdem*, *zajdem* (Kolenić, 2007: 198–200). Riječ je o čuvanju suglasničkih skupina *jt* i *jd*.

Svekrvice, i ti se priredi,
*Kad ja **dojdem**, visit ćeš na gredi.*

Takvih primjera gotova da i nema u korpusu. Stoga oni i nisu presudno obilježje posavskoga dijalekta ovoga prostora.

5.2. Naglasak

Osnovni je kriterij za određivanje slavonskoga dijalekta naglasni. Polazišni je naglasni sustav starohrvatski tronaglasni (˘, ˙, ~) s prednaglasnim i zanaglasnim duljinama (Kapović, 2008: 117). Većina govora slavonskoga dijalekta ima noviju akcentuaciju s uporabom zavirutog naglasaka (~), a to znači da uz poznavanje triju starih naglasaka (kratkosilazni, dugosilazni i akut) ovi govori poznaju i dva nova (kratkouzlazni i dugouzlazni) (Kolenić, 1997: 103). U naglasnome sustavu supostoje stari i mlađi oblici. Kratkosilazni je u sredini ili očuvan ili prelazi na prethodni slog kao kratkouzlazni, dugouzlazni se uvijek razvija, čak i kod starih dugih naglasaka (Kapović, 2008: 141-142).

Često je pojava stara hrvatska akcentuacija, gdje se riječi *nosili*, *divojka* i *kazivo*, izgovaraju na sljedeći način: *nosìli*, *divôjka*, *kazīvô*. Primjere za staru hrvatsku akcentuaciju pronalazimo u bećarcima:

*Tvoje oko i moje, **divôjko**,
ta dva oka nemaju svjedoka.*

*Ni marama dok se ne porbui,
ni **divôjka** dok se ne poljubi.*

Jednako tako, prisutna je i novija hrvatska akcentuacija s uporabom zavirutoga naglasaka: *òtac*, *vodě*, *rãdnik*. I ona pronalazi svoje mjesto u bećarcima:

*Mi ženimo našeg golubana,
njega ženi i **òtac** i nana.*

*Ne treba mi ni kruha ni **vodě**
dok mi ranke po šljiviku rode.*

Riječ je o novom akutu u dočetnom položaju (Jozić, 2004: 75).

Ostali primjeri naglasaka u bećarcima su:

*Šta će meni šlingana **rùbina**,
Da je meni kaki bećarina.*

*Bila ruža cvala i **opàla**
A crvena istom napupala.*

*Ja **dukàta** ni jednoga nemam,
Na bogatog ja se ni ne spremam.*

*Alaj sam se nanosila kike,
Bela lalo sad ću **podvezálo**.*

*Srce moje dobilo nervozu,
Što mi mladoj ne daju za **Jòzu**.*

*Kad u jesen peče se **rakija**,
Vesela je naša Šokadija.*

*Lolo moja vijolice gusta,
Najsladi je poljubac **ù ũsta**.*

*U **Òprisavci** slama na po puta,
al sam majko, na to selo ljuta.*

*U **subòtu** najslada večera,
kad se dika šeta kraj pendžera.*

*Diko moja, šećeru i medu,
nemoj da te **pijãna** dovedu.*

***Šokica** sam i **šokãčko** dijete,
bećarũša od glave do pete.*

Stara hrvatska akcentuacija u bećarcima često je prisutan zbog određene ritmičnosti, koju zahtijeva bećarac.

5.3. Morfološka razina

5.3.1 Glagoli

Krnji infinitiv čest je u dijalektima štokavskoga narječja, kao i u razgovornome jeziku. Infinitiv se javlja bez završnoga *-i* (Kolenić, 1997: 107). Glagoli s infinitivnom osnovom na *-nu* u slavonskom su dijalektu na *-ni* (*poginit*), očekivali bismo i *metnit*, ali je za slavonski dijalekti specifično *metit* (Kolenić, 1997: 111). U korpusu su prisutni mnogobrojni primjeri krnjega infinitiva:

*Sedam sela, sedam djevojaka,
Još tri **nać'** ću nije mi za plaću.*

*Volim tebe **zapjevat** gango,
neg **zaplesat** valcer ili tango.*

*Svekrvice nemoj se **sekirat**,
svedno ću ti sinom **komandirat**.*

*Fični lolo, a ja ću **izać**,
nek' je tama mi ćemo se **nać**.*

Kao i infinitiv, glagolski prilog sadašnji čuje se bez završnoga *-i* (isti, 113). Takvih primjera nema u korpusu.

U muškom rodu jednine **glagolskoga pridjeva radnog**, glas *l* prelazi u *o* (Kolenić, 2007: 199). Kolenić (1997: 108) navodi kako se taj *o* sa samoglasnikom ispred steže pa u govoru često čujemo *do, sto*.

*Lolo moja ne trebaš mi doći,
Kad si **reko** da ti je daleko.*

*Kako ću te zaboravit diku,
Kad si diko na mom srcu **niko**.*

*Lolo moja bio si i **propo**,
nisi mi se u ljubavi **dopo**.*

U imenicama i pridjevima, glas *l* na kraju sloga je nepromijenjen.

***Vesel** dragi, vesela sam i ja,
vesela je cijela Šokadija.*

U **glagolskom pridjevu trpnom** završno *-t* je česta pojava, primjerice *izračunat* (isti, 113). Takvih primjera nema u korpusu bećarca.

Kolenić (1997: 111) navodi tri osnovne skupine nastavaka za 3. osobu množine prezenta:

- 3. osoba množine prezenta na *-iju, -eju*
- 3. osoba množine prezenta na *-aje*
- 3. osoba množine prezenta na *-u*

Glagoli koji u 1. osobi jednine prezenta imaju nastavak *-am*, u 3. osobi množine prezenta završavaju na *-aje* (isti, 111).

*O kako je sad izašla moda,
da u kolu **igraje** gospoda.*

Glagoli koji u 1.osobi jednine prezenta imaju nastavak *-im*, u 3. osobi množini završavaju nastavcima *-eju* ili *-iju* (isti, 111-112).

*Bećari se **ne ženiju** mladi,
bećaruju dok im ne dojadi.*

Glagoli koji u 1. osobi jednine prezenta završavaju na *-im*, u 3. osobi množine imaju nastavak *-u* u slavonskome dijalektu (isti, 112).

*U Varošu ko u malom Beču,
pokraj njega ajzibani **zveču**.*

Zapovjedni način, **imperativ**, glasi nešto drugačije u slavonskom dijalektu. Umjesto *nemoj, nemojte*, govori se *neka i nekate* (isti, 112).

*Neka draga da ti žao bude,
kad te moji svatovi probude.*

S obzirom na to, gubi se i krajnje *-j* (isti, 112).

*Pi mi lane, pi mi dragane,
na Rusije imam jare,
ja za njega primam pare.*

5.3.2. Imenice

Dativ i lokativ jednine ženskoga roda ima nastavak *-e*, primjerice *žene je kazo, riba živi u vode* (isti, 109). Takvih primjera nema u korpusu bećaraca.

Imenice i-vrste u instrumentalu jednine imaju nastavak *-om* ili *-jom* (isti, 109). Takvih primjera nema u korpusu bećaraca.

U genitivnu množine čuva se stari ništični nastavak, a nastavak *-i* čest je uz imena mjesta (isti, 109). Takvih primjera nema u korpusu bećaraca.

Imenice muškoga roda a-vrste u lokativu i instrumentalu množine imaju nastavak *-i*. Kolenić (1997: 110) naglašava kako je to naglašeno na cijelom području rasprostiranja slavonskoga dijalekta. Čuva se staro stanje, stoga neće se čuti *s konjima*, već *s konji*. Primjerice:

*U Garčinu cvate rosno cvijeće,
a u Sapci ni kopriva neće.*

*U Poljanci ćuprija na lanci,
tu se tuku Šokci s galijanci.*

Uzmi drugu curu sa dukati,

nek' se tvoja mama obogati.

*Sitan biser **na dukati** zveči,
sjećaš li se lolo moje riječi.*

Lokativ množine imenica e-vrste završava na *-a*, a dolazi od staroga hrvatskog nastavka *-ah* (isti, 110). Takvo stanje vidljivo je u i u bećarcima:

*O **poklada** bit ću nova mlada,
a o dova bit ću snaša nova.*

Dativ množine imenica e-vrste ima stari nastavak *-am* (Kolenić, 1997: 110). Takvih primjera nema u korpusu bećaraca.

„Gdje **dativ i lokativ jednine ženskoga roda** imaju dočetak *-e*, i ova će muška imena imati *-e* u tim padežima“ (Kolenić, 1997: 110).

*Smotat ću ga u bile salvete,
i odniti knezu na trpezu:
„Evo **kneže**, to se tebe veže!“*

*Svako svoje zove janje moje,
mene mili **karanfile** bili.*

Vlastita imena muškoga roda na *-o* sklanjaju se po ženskoj deklinaciji (deklinaciji e-vrste) (Kolenić, 1997: 110).

*Oj ti **Mato** je l' to tebi krivo,
što je Iva moj đuvegija.*

*Zašto ne bi ja volila **Matu**,
kad je **Mato** ko u čaši zlato.*

Srce moje dobilo nervozu,

*što mi mladoj ne daju **Jozu**.*

*Diko **Ivo** nemoj gubit noći,
kad ja svedno neću za te poći.*

*Oj **Ilja** diko najmilija,
ne voli te moja familija.*

Bećarci često počinju **usklikom** ili zazivom:

***Aoj** moji kukuruzi rani,
da li ćete roditi k'o lani.*

***Oj** da mi je bile ruže sjeme,
i dragana koji voli mene.*

***Alaj** sam se naljubila lipa,
Savo vodo pored tvoga sipa.*

5.3.3. Pridjevi

Pridjevi se od **vlastitih imena** tvore tvorbenim dočekom *-in* (Kolenić, 1997: 110). Prisutno je nešto manje ovakvih primjera, jer se rijetko primatelja poruke imenuje:

*Ala moji dukatići zveče,
kao lanci na **Markini** vranci.*

Pridjevne zamjenice i pridjevi na -akav u slavonskim govorima dobivaju dočetak *-aki* (Kolenić, 1997: 110–111). Prisutno je nešto manje ovakvih primjera:

*Imam lolu lijepog ko ikonu,
nije **taki** ni ikona **svaki**.*

Komparativ pridjeva ima nastavak *-ji*, dok u hrvatskom književnom jeziku ima nastavak *-i*, primjerice *jačji, višji, težji, gorji* (Kolenić, 1997: 111). Prisutan je takav primjer u bećarcima:

*Pak što bi ja **gorjega** slušala,
bome neću, jer nisam budala.*

Jednako tako, neki pridjevi mogu imati i nastavak *-iji*, ali takvih primjera nema u korpusu bećaraca.

5.4. Tvorba riječi

U tvorbi riječi, osobita je tvorba izvedenica od osobnih imena. Izvedenice od muških osobnih imena tvore se često na *-o, -a, -eta, -ina* i *-oš* (Kolenić, 1997: 113).

*Čiča **Stipa** deder se probudi,
Pa da čuješ kako berde brudi.*

Izvedenice od ženskih osobnih imena tvore se često na: *-a, -ica, -ena, -uša, -ača* (Kolenić, 1997: 113).

*Vlaški Stevo i šokačka **Kata**,
na birtiji polupali vrata.*

Nastavci *-ena* i *-uša* tipičniji su za podravske govore i smatraju se pogrđnicama te takve nastavke ne pronalazimo u bećarcima ovoga dijela Posavine. Još jedna osobitost slavonskoga dijalekta, sveza tipa *bać-Mata, snaš-Reza* gdje se prvi dio složenice ostaje nepromijenjen, a drugi dio se sklanja (Kolenić, 1997: 113).

*Ljubila sam Ivicu i Matu
I **baj-Tunju**, bio na zanatu.*

5.5. Leksička razina

Na razini leksikologije, leksika, pronalazimo tipične riječi vezane uz narodnu nošnju, nakit i način oblačenja (Kolenić, 1997: 113). To je vrlo česta pojava u bećarcima:

*Što će mi šlingana **rubina**,
da je meni kaki bećarina.*

Rubina je muška ili ženska košulja, odnosno suknja ili haljina od domaćeg platna (Jakšić, 2003: 231).

U ovom slučaju, riječ je o odjevnom predmetu koji pripada ženskoj osobi.

*U mene je **fertun** na jagode,
imam diku, ali nije ovdje.*

Fertun je pregača.

***Krilca** moja na sitno skitita,
kud god idem, dragi za me pita.*

Krilca su podsuknja, a čest je i naziv *krila* (isti, 118).

*Aoj snašo velikog trbuva,
za te nema u Brodu **kožuva**.*

Kožu, kožuh ili *kožuv* krzneni je prsluk (isti: 116).

*Svekrva mi dobra i bogatam
Alaj ću se nanositi **dukata**.*

Dukat je zlatnik, ukras na narodnoj nošnji, nakit, a ujedno je i simbolom bogatstva (isti: 60).

*Alaj sam se nanosila **kike**,
Bela lolo sad ću **podvezalo**.*

Kika je način pletenja kose, a nosile su je mlade djevojke (isti, 106), dok je *podvezalo* za udane žene.

*Šešir kapu nosim i po zimi,
a **šubaru** ljeti po vrućini.*

Šubara je krznena kapa (isti: 270).

*Kada umrem blago mojoj ženi,
ostat će joj **opanci** gumeni.*

Opanci su seljačka kožna obuća (isti, 168).

Jednako tako, prisutni su različiti nazivi koji opisuju voljene osobe, simpatije i odnos između dvije osobe:

*Urodila šljiva ko kopriva,
lolo moja alaj si lažljiva.*

Lola je dragi momak, ali jednako tako može označavati i bećara (isti, 130).

*Oj ti Mato je l' to tebi krivo,
što je Iva moj **đuvegija**.*

Đuvegija je voljeni momak (isti, 63).

***Ašikuju** sve dvoje po dvoje,
a kad ćemo ja i janje moje.*

Ašikovanje je udvaranje, ljubovanje (isti, 18).

Ono što su ljudi radili u svakodnevici, jednako pronalazi svoje mjesto u bećarcima:

*Oj inočo, kaka si u struku,
takog imam pod **ambarom** ćuku.*

Ambar je spremnik, prostorija za žito i hranu (isti, 16).

*Jablanske su po modi **ponjave**,
kad se **prandě** na letve naprave.*

Ponjave su plahte, prekrivači za krevete (isti, 192), a *prandě* su rese na istima (isti, 199).

*Ili mi reci ili mi poruči,
Gdje stoje od **kiljera** ključi.*

Drugi naziv za *kiljer* je *kućar*, a predstavlja sobu, djevojačku, momačku ili sobu bračnoga para (isti, 106).

*U Poljanci sve su same babe,
iskesile zube na **tarabe**.*

Taraba je drvena ograda (isti, 274).

*Gledam danas pokraj svog **sokaka**,
lipih cura, još ljepših momaka.*

Sokak je sporedna ulica u selu (isti, 243).

*Ja ne molim ni rođenu mamu,
a kamoli gada na **divanu**.*

Divan može biti razgovor, ali i kauč (na kojem se vode razgovori). *Divaniti* može označavati razgovor ili ljubovanje, ovisno o kontekstu (isti, 54).

*Aoj kume ti si naše lane,
tjerat ćemo **ker**a dok ne svane*

Ker je pas, ali u ovom slučaju je riječ o glagolu *keriti se*, koji označava bučno veselje uz pjesmu i glazbu (isti, 106).

*U Varošu ko u malom Beču,
pokraj njega **ajzibani** zveču.*

Ajziban je vlak (isti, 15).

Zbog velikog utjecaja Osmanlijskog Carstva i turske kulture, u jeziku su se zadržale određene riječi turskog podrijetla:

*Kad bećari šorom zapjevaju,
pendžeri se širom otvaraju.*

Pendžer je prozor (isti, 181).

*Zvoni zvono na Zdravu Mariju,
svaka cura prid svoju **avliju**.*

Avlija je seosko dvorište (isti, 19).

*U Poljanci **ćuprija** na lanci,
tu se tuku Šokci s galijanci.*

Ćuprija je most preko kanala (isti, 50).

6. Zaključak

U radu je opisana zastupljenost slavonskoga dijalekta u bećarcima. Bećarac je vokalno-instrumentalni napjev, slavonskom je narodnom dušom. Pripada tradicijskom folkloru i baštini te se uči usmenom predajom. Jezik bećarca igra veliku ulogu u očuvanju i izgradnji identiteta Slavonije, točnije Šokadije. Slavonski je dijalekt organski idiom, naziv je za hrvatske staroštokavske govore u Slavoniji i Baranji. Osnovne značajke slavonskoga dijalekta su čuvanje zavnutoga naglaska, neijekavski izgovor jata, starije stanje u morfologiji, šćakavizam, umekšavanje glasova *l* i *n* ispred *i*, posebnosti u tvorbi riječi, bogatstvo leksika i mnoge druge. Ponajviše primjera očuvanosti govora slavonskoga dijalekta pronađeno je na fonološkoj razini, dok je nešto manje primjera morfološke razine kod imenica i pridjeva. Staro stanje pretežito se čuva na fonološkoj razini, a najmanje na razini morfologije. Leksička razina pokazateljem je bogatstva rječnika slavonskoga dijalekta, a u radu je prikazan samo mali dio. Neke od značajki čuvaju se i danas te se nerijetko mogu čuti kako ih izgovaraju uglavnom stariji stanovnici ovih krajeva. Bećarac je ujedno i pokazateljem kako slavonski dijalekt neće tako lako nestati, jer se njeguje upravo u bećarcima, koji se danas često izvode na različitim manifestacijama, folklornim susretima.

7. Literatura

Berbić Kolar Emina, Kolenić Ljiljana, *Sičanske riči*, 2014.

Berbić Kolar Emina, *O slavonskome dijalektu kroz rad i djelo prof. Ljiljane Kolanić*, Od Pavlimira do riči šokačke, 2021.

Berbić Kolar, Emina, Gligorić Igor Marko, *O jeziku kao identitetu i vrijednoj kulturnoj baštini slavonskoga dijalekta*, Tadijino stoljeće: povijest, kultura, identitet, 2018.

Ceribašić Naila, *Norma i individualizacija u deseteračkim napjevima s područja Slavonije*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 1, No. 1, 1994.

Ferić Mihael, *Bećarac: od osporavanja do nematerijalnog kulturnog dobra hrvatske i svjetske baštine*, Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja, 32, 2014.

Jozić Željko, *Najstariji naglasni tip posavskog govora danas*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 30, 2004.

Kapović Mate, *O naglasku u staroštokavskome slavonskom dijalektu*, Croatica et Slavica ladertina, 4, 2008.

Kolenić Ljiljana, *Slavonski dijalekt*, Croatica, 45-46, 1997.

Kolenić Ljiljana, *Pogled u jezik slavonskih bećaraca*, Urbani šokci 2, Šokci i tambura, 2007.

Lisac Josip, *Slavonski dijalekt: između autohtonosti i utjecaja*, Migracijske i etničke teme, Vol. 19 No. 1, 2003.

Mance Nina, Babić Sesar Tena, *Slavonski dijalekt u teoriji i praksi danas*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 43, 2, 2017.

Toldi Zvonimir, *Stihovi od Berave do Orljave*, 1985.

Užarević Josip, *Poetika bećarca*, Šokačka rič, 2009.

Užarević Josip, *Književni minimalizam*, Disuput, Zagreb, 2012.

Vinković Katica, *Bilježnica*, rukopisna zbirka